

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглядається характеристика принципів корисності інформації за даними обліку і фінансової звітності, проведена оцінка їх стану щодо потреб споживачів та визначені напрями удосконалення організаційних аспектів формування системи економічних показників і методів організації облікового процесу господарських операцій суб'єктів господарювання

Постановка проблеми. Розв'язання аналітичних задач в сфері підприємництва потребує фактичної облікової та звітної інформації як про внутрішнє, так і про зовнішнє середовище суб'єктів господарювання. Ця інформація є основою для вивчення динаміки економічних показників, структури явищ і процесів та прогнозування результатів діяльності на майбутнє з метою прийняття управлінських рішень. Інформаційні ресурси стають одним з найважливіших і найкоштовніших продуктів створених людиною, а інформаційна сфера господарюючих систем – важливою складовою життя суспільства, чинником стійкого функціонування суб'єктів господарювання та їх позитивного розвитку.

Тому робота з упорядкування і систематизації інформаційних ресурсів облікового процесу набуває величезного значення, адже вони стають головним інструментом управління макро- і мікроекономічними господарюючими системами. Прийняття управлінських рішень щодо впливу на господарську діяльність ґрунтується на результатній інформації та є продовженням інформаційного процесу на вищому логічному рівні. Однією з важливих складових проблем управління є ефективне використання інформації обліку та фінансової звітності. Але за короткий строк дії нових стандартів бухгалтерсько обліку і форм фінансової звітності зроблено лише перші кроки у використанні їх показників.

Водночас, в Україні, ще не сформувалася стійка система звітності щодо економічної інформації [9]. Облікова інформація зазнає постійних нововведень, модифікацій і змін.

“Було б наївно вважати, що близький час, коли фінансовому аналітику більше не буде потрібно займатися принципами обліку. Існує ще багато роботи для подальших обов'язкових удосконалень” [10, с. 52]. Тому в цьому напрямі є багато дискусійного та невирішеного, а це знижує можливість практики і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одержані дослідниками попередниками результати виходять із того, що фінансова звітність, яка подається респондентами органам державної статистики, виключно бухгалтерська проблема і це обумовлює розуміння її спрямованості і сутності. Водночас, до компетенції бухгалтерської служби, слід віднести тільки організацію бухгалтерського обліку і облікової політики з метою забезпечення формування показників і відображення їх у формах звітності респондентів. Визначення переліку показників інформаційної системи фінансової звітності, обґрунтування їх економічного змісту і методологія побудови, це компетенція органів Міністерства економіки України, а встановлення порядку збирання звітності, опрацювання, контролю і аналітичного вивчення показників – Державного комітету статистики України.

Таким чином, наявний підхід до вивчення проблем фінансової звітності, як виключно бухгалтерської роботи не має, на наш погляд, управлінської орієнтації з усіма впливаючими з цього наслідками та втраченими можливостями.

Мета дослідження полягає в розробленні і оцінці ознак корисності облікової інформації та показників фінансової звітності респондентів України в контексті цілей та інтересів розвитку загальної системи управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облікова інформація подана за фінансовою звітністю – це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній діяльності суб'єктів господарювання. Вона чисельно характеризує економічний стан господарської діяльності через систему вартісних показників.

Показник фінансової звітності – це мінімальна сукупність інформації, що має остаточний економічний зміст. Він характеризує певне економічне явище. У конкретній системі показників відбивається вся діяльність господарюючої системи і на їх основі здійснюється управління цією діяльністю. Економічна інформація будь-якої господарюючої системи складається з інформаційних сукупностей – повного набору інформації, достатньої для всебічної характеристики та вироблення судження про явища і процеси.

За допомогою економічної інформації можна простежити взаємозв'язки між ланками господарюючих систем, напрями їх розвитку, налагодити ефективне управління ними.

Ці особливості суттєво відрізняють її від економічних даних, які характеризують реальні економічні події, факти не співвіднесені з можливостями їх використання. Економічні дані стають інформацією, якщо їх споживач розв'язує певне завдання управління [7]. Іншими словами, економічна інформація – це економічні дані, які використовуються в управлінні.

Корисність економічної інформації визначається прагматичним аспектом, який пов'язаний із розглядом її цінності для вироблення правильного управлінського рішення. Це дає змогу відокремити потрібну інформацію для кожного горизонтального і вертикального рівня управління.

В Україні ще не вироблені стандарти, які б містили базові рекомендації стосовно оцінки принципів корисності інформації облікового процесу і фінансової звітності. Слід зазначити, що у міжнародній практиці є різні атрибути показників звітності, за якими можна визначити, чи можуть вони бути

корисними для потреб управління. З погляду використання звітної інформації для господарської діяльності, в зарубіжній літературі, виділяють дванадцять принципів (характеристик) корисності інформації [1]:

1. Своєчасність (Timeliness).
2. Достатність (Sufficiency).
3. Рівні деталізації та агрегації (Level of detail and aggregation).
4. Зрозумілість (Understandability).
5. Недопущення зміщення (Freedom from bias).
6. Релевантність (Decision relevance).
7. Зіставляваність (Comparability).
8. Надійність (Reliability).
9. Надмірність (Redundancy).
10. Економічна ефективність (рентабельність) (Cost Efficiency).
11. Квантифікація (можливість кількісного вираження якісної інформації) (Quantifiability).
12. Прийнятність формату (Appropriateness of format).

Доречність кожної з цих дванадцяти категорій розглянемо з позицій загальноекономічного значення, облікової методології та середовища, що впливає на прийняття управлінських рішень.

Отже, своєчасність означає, що інформація бухгалтерського обліку і звітності має бути доступною для користувачів до того моменту, поки вона для них має значення. Звичайно, користувачі не дізнаються негайно про те, що відбулася якась подія, існує деякий проміжок між подією та часом, коли дані про неї будуть відображені у звітності. Також існує певний проміжок часу між моментом, коли дані підлягають бухгалтерському зведенню та коли ці дані стають доступними для користувачів.

Своєчасність інформації стосується затримки даних бухгалтерського аналізу про подію або проміжку часу від моменту, коли інформація одержана, до моменту, коли користувачі довідалися про цю подію. Бухгалтерський облік має забезпечувати своїх користувачів інформацією настільки швидко, щоб

задовольнити їхні потреби без зайвих витрат, або жертвуючи іншими атрибутами інформації.

Друге питання, яке необхідно розглянути, – “чи достатньо наявних даних для підтримки прийняття рішення?” Достатність можна трактувати так: “чи є обсяг показників обліку достатнім для тієї точності прийняття рішення, яка бажана для користувачів?”

Припустимо, що суб'єкту малого підприємства необхідно оцінити рівень беззбитковості господарюючої системи, за даними бухгалтерської звітності. Вивчення наявних інформаційних ресурсів за компонентами фінансової звітності засвідчило, що в Україні здійснюється просте підсумкове зведення інформаційних ресурсів фінансової звітності тільки за формами “Баланс” і “Звіт про фінансові результати” і то за переліком показників, що подаються суб'єктами малого підприємства. При цьому втрачається дуже важлива інформація про адміністративні витрати і витрати на збут, яка потрібна для оцінки рівня постійних витрат та проведення аналізу за моделями беззбиткової господарської діяльності. Однак, якщо мета полягає в оцінюванні господарської діяльності конкретного великого підприємства, то інформація фінансової звітності буде достатньою.

Достатність включає в себе також тривалість часового горизонту для правильного оцінювання ефективності діяльності господарюючих систем. З тих пір, як достатність може впливати на спроможність користувачів робити висновки на основі конкретних даних, вирішальним для подання інформації є чутливість як до висловлених потреб споживачів, так і до тих, які вони мають на увазі.

Тому загальний, концептуальний підхід до вироблення політики достатності інформації, особливо в реєстрах обліку і формах звітності, має засновуватися на розумінні простої істини, що подання даних користувачам має за мету створення інформаційних ресурсів і відповідно реальних можливостей для цілеспрямованого здійснення функцій управління.

Досить складною, суперечливою і дискусійною залишається проблема забезпечення конфіденційності облікової інформації щодо конкретних респондентів. На нашу думку, гарантії органів державної статистики стосовно забезпечення конфіденційності первинних даних фінансової звітності повинні визначатися тільки до інформації, що є державною або комерційною таємницею респондентів.

Рівні деталізації та агрегування даних є також важливими показниками визначення корисності інформації. Для поліпшення можливостей аналітичних досліджень потрібно забезпечити єдину статистичну методологію звітності щодо показників формування, розміщення і використання фінансових ресурсів всіх суб'єктів господарювання України та уніфікацію їх з іншими країнами партнерами за Єдиним економічним простором на основі Директив ЄС.

Якщо користувачі не розуміють інформацію, що подається за фінансовою звітністю то вони не зможуть використовувати її достатньо ефективно. Актуальною проблемою щодо зрозумілості інформації фінансової звітності є уточнення термінології і алгоритмів розрахунку показників у зв'язку з їх неоднозначним трактуванням у різних нормативних документах та літературних джерелах. Поліпшення практичної сторони цієї справи можна досягти шляхом: розроблення і впровадження стандартних та уніфікованих термінів показників для характеристики явищ і процесів в економіці; встановлення фінансових алгоритмів розрахунку показників за інформаційними ресурсами звітності; визначення суб'єктів відповідальних за побудову системи показників у сфері економічної науки і практики. Систему, зміст і термінологію показників необхідно розробляти Міністерству економіки України, методологію їх побудови – Державному комітету статистики України, а правила відображення господарських фактів для формування інформації в системі бухгалтерського обліку – Міністерству фінансів України.

Ефективність управління фінансовим станом господарюючих систем на мікроекономічному рівні необхідно здійснювати за показником “додана вартість”. При забезпеченні за допомогою звітності даних, які будуть характеризувати елементи доданої вартості, можливо визначати створені фінансові ресурси окремими мікроекономічними системами та здійснювати аналіз за системою національних рахунків на регіональному рівні.

Зміщення стосовно суті інформації може бути спричинене великою кількістю проблем, пов'язаних з формуванням даних: неможливістю їх подання відносно часового горизонту; неможливістю їх зіставлення або неможливістю здійснення процедури спостереження. Для користувачів така ознака визначається суттєвістю інформаційних ресурсів щодо їх кількісної та якісної характеристик.

Кількісна суттєвість пов'язана з маніпулюванням фактичних розмірів явищ і процесів господарської діяльності, а якісна – порушеннями нормативної методики формування показників фінансової звітності.

Недостовірною може бути визначена інформація за наступних умов:

- кількісні відхилення показників більші ніж нормативи їх суттєвості;
- якісні відхилення при підготовці фінансової звітності створюють кількісні відхилення в більшому розмірі ніж поріг суттєвості;
- значні відхилення щодо методики формування показників незалежно від того чи відбулося перевищення нормативу суттєвості.

Суб'єктами визначення суттєвості інформації фінансової звітності є органи, які уповноважені на регулювання питань облікової політики, та власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Об'єктами застосування суттєвості є: діяльність підприємства в цілому; окремі господарські операції та об'єкти обліку; статті фінансової звітності. Для оцінки

достовірності інформації фінансової звітності використовуються відповідні нормативні рівні її можливих відхилень [2].

Водночас, сама по собі кількість різновидів порогів суттєвості та методика їх визначення щодо об'єктів розрахунку, на нашу думку, уявляється непереконливою. Розглянемо лише два аспекти цієї проблеми.

По-перше, у зв'язку з тим, що абсолютна величина фінансових результатів підприємств не формується, а розраховується і залежить від податкової політики держави та рівня доходів працівників, чистий прибуток (збиток) не може бути критерієм визначення порогу суттєвості.

По-друге, поріг суттєвості для окремих об'єктів повинен визначатися за відношенням тільки до одного показника – критеріями оцінки, а не за вибором при наявності декількох нормативів суттєвості. Нормативи для потреб контролю і оцінки достовірності завжди повинні мати чітко визначену величину.

З огляду на це, поріг суттєвості слід розраховувати тільки за показниками, які мають функціональний зв'язок з об'єктами суттєвості і обсягами господарської діяльності: активи, витрати, доходи.

Три інші ознаки інформації – релевантність, зіставлюваність та надійність – можуть спричинити проблему негативного впливу на формування показників. Найочевиднішим питанням, яке розглядається при побудові звітності, є доречність інформації для вибору кращого з альтернативних рішень, що можуть розглядатися в системі управління. Однак небезпечним аспектом цієї концепції є те, що коли дані доступні для користувача, то він, можливо, буде їх використовувати, незважаючи на їх доречність чи недоречність, тому необхідно захистити користувачів від такого підходу та надавати їм такі дані, які можуть бути використані в моделі та дійсно будуть доречними для рішення і забезпечать значимість результатів.

Коли вирішується, чи є дані корисними, необхідно оцінити, чи можна їх зіставляти з іншими доречними даними. Зіставлюваність

означає, що за важливими напрямками порівняння умови мають бути однаковими. Дійсно, визначення терміна “важливі напрями” залежить від ситуації, яка розглядається. Може бути бажаним для даних мати подібний часовий горизонт. Або може бути необхідним, щоб дані репрезентували ту саму сукупність показників. Головним моментом є те, що значення деяких розбіжностей між двома сукупностями облікових даних має бути зведене до однієї, і тільки однієї розбіжності, тому що всі інші умови однакові.

Дослідження показали, що методологічному аспекті подана окремими респондентами звітність має розбіжності виходячи з їх внутрішньої облікової політики. Облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємствами для складання та подання фінансової звітності [3]. У цьому контексті на кількісне відображення явищ за показниками звітності та значне їх відхилення від фактичних подій можуть вплинути:

- методи нарахування амортизації необоротних матеріальних і нематеріальних активів;

- вартісні ознаки основних засобів та інших необоротних матеріальних активів;

- порядок відображення в балансі довгострокових фінансових інвестицій;

- порядок визначення витрат (доходів), активів та зобов’язань, пов’язаних з податком на прибуток;

- методи оцінки вибуття запасів;

- величина резерву сумнівних боргів на основі класифікації дебіторської заборгованості;

- порядок оцінки та зміни вартості (переоцінки) активів.

Наведені процедури формують різні методологічні варіанти формування показників звітності в окремих респондентів і вносять розбіжності у балансову (залишкову) вартість активів, власний капітал, зобов’язання з дебіторської і кредиторської заборгованості, витрати, додану вартість і фінансові результати. Обґрунтування впливу

окремих процедур на можливі кількісні зміни окремих показників автор здійснив у своїх публікаціях [4; 5].

Положення чинних нормативних актів не забезпечують загальну зіставність бухгалтерської інформації поданої у формах звітності за поточний і минулий період не тільки за можливих наявних розбіжностей в обліковій політиці але і щодо інфляційних процесів.

Оцінка надійності інформації передбачає, участь в цьому процесі учасників управлінської роботи, які вважають, що дані правильні, якщо вони включені до бази даних, тому респондентам необхідно гарантувати їх точність.

Дослідження показали, що помилки у зведеній звітності в сфері формування інформаційних ресурсів фінансового стану суб’єктів господарювання завжди носять реєстраційний характер. При цьому, помилки виникають внаслідок неправильного встановлення фактів в процесі спостереження або невірною їх запису. В свою чергу залежно від причин виникнення вони бувають випадковими й систематичними [8].

Випадкові помилки виникають внаслідок збігу випадкових обставин, як правило, неухважності відповідальних осіб за складання первинних документів, узагальнення їх інформації та заповнення форм державної звітності. Необхідно зазначити, що за характером випадкові помилки можуть мати методологічні і арифметичні ознаки.

Випадкові помилки методологічного характеру пов’язані, по-перше, з вимірюванням і кількісним описуванням масових господарських операцій; по-друге, з формуванням узагальнюючих показників звітності.

Арифметичні помилки є наслідком виконання невірних математичних дій як в процесі фіксування і вимірювання господарських операцій, так і при нагромадженні, групуванні та узагальненні інформації.

Випадкові помилки методологічного і арифметичного характеру викривляють дані показників в той чи інший бік, проте, на нашу

думку, завдяки масовості аналогічних господарських операцій у респондента, а також масовості респондентів, дія таких помилок, як правило, урівноважується як за первинною, так і за зведеною звітністю, і вони істотно не впливають на достовірність облікових даних.

Більш небезпечними є систематичні помилки, які виникають у результаті постійних відхилень показників в одному напрямі. Такі помилки істотно зміщують показники звітності в один бік (збільшення або зменшення). Систематичні помилки бувають ненавмисними та навмисними.

Ненавмисні помилки виникають внаслідок некомпетентності респондентів та відсутності чітко визначеної методології формування показників.

У ринковій економіці слід використовувати максимально можливий обсяг інформації. Такий підхід не обмежує потреби користувачів. Водночас, зведена інформаційна облікова база щодо фінансових ресурсів, активів, витрат, доходів і фінансових результатів формується тільки частиною показників з відповідних форм звітності [5, с. 147-150].

Основні наші заперечення проти діючої методології побудови зведених показників щодо фінансових ресурсів, активів, витрат, доходів і фінансових результатів за інформаційними ресурсами фінансової звітності пов'язані з наступними обставинами:

– значні інформаційні ресурси за формами фінансової звітності “Баланс” і “Звіт про фінансові результати” середніх і великих підприємств не використовуються при формуванні зведених статистичних показників;

– відсутня дуже важлива інформація про адміністративні витрати і витрати на збут, яка необхідна для оцінки рівня постійних витрат та статистичного аналізу за моделями беззбиткової господарської діяльності;

– система статистичних показників не містить всіх необхідних інформаційних ресурсів для управління витратами, доходами і фінансовими результатами за видами діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна, надзвичайна);

– фактично залишається поза увагою можливість зведення витрат за їх елементами.

Практика, також, показала, що:

– показники фінансової звітності за формами “Звіт про рух грошових коштів”, “Звіт про власний капітал” та “Примітки до річної фінансової звітності”, які респонденти подають, органи державної статистики не розробляють, а їх інформаційні ресурси не мають попиту в жодного користувача. На нашу думку, теж саме буде і щодо інформації за формою річної звітності “Додаток до річної фінансової звітності “Фінансова звітність за сегментами”” – форма № 6.

– фінансову звітність, яку зобов'язані подавати респонденти у самостійно обраному форматі відповідно до кожного Положення (стандарту) бухгалтерського обліку за розділом “Розкриття інформації у примітках до фінансової звітності” та інших нормативних документів, органи державної статистики не одержують.

Користь від покращання умов прийняття рішень має переважувати затрати на його забезпечення, інакше немає ніякого зиску від нього. Інакше кажучи, дані тільки тоді є рентабельними в звітності, коли одержується додаткова вартість завдяки цим даним і поведінці користувачів, та після того, як з цієї вартості покриваються витрати на одержання цих даних.

Існують витрати на одержання даних, тобто на їх первинний чи вторинний збір. Також існують витрати на те, щоб зробити ці дані доступними. Крім цього, існують витрати на зберігання та оброблення даних, які залежать від їх обсягу.

Очевидно, що необхідно враховувати прямі витрати на здобуття інформації. Однак необхідно також розглядати втрати від невикористаних можливостей, тобто від невключення до бази даних корисної інформації [6]. Якщо персонал, який зайнятий дослідженням, опрацьовує дані щодо проблеми X, то, очевидно, він не зможе виконувати дослідження щодо проблеми Y. Отже, витрати, які пов'язані зі здобуттям інформації щодо проблеми X, мають також

включати втрати, які спричинені браком інформації щодо проблеми U . Якщо інформація щодо проблеми U є вирішальною, то такі втрати можуть бути значними.

Розглядаючи питання з позиції доходів, потрібно вирішити наскільки рішення може бути поліпшене завдяки додатковій інформації. Якщо додаткові дані не змінюють вибір користувачів щодо оптимальної альтернативи, то від включення їх до бази даних немає ніякого прибутку. За всіх інших однакових обставин необхідно оцінювати поліпшення прийняття рішення або приріст прибутку від здатності користувачів приймати краще рішення, що залежить від додаткових даних.

Квантифікація (можливість кількісного вираження якісної інформації) не означає, що всі показники виражені в кількісному вимірі. Дані звітності повинні піддаватися кількісному оцінюванню на прийнятному рівні і потім над ними можуть виконуватися відповідні операції. Рівень кількості інформації може визначатися через типи математичних операцій, якої будуть виконуватися над даними. Якщо дані доречні, то користувач допускає, що коли показники виражені в кількісному вигляді на прийнятному рівні, то це є корисним для споживачів, якщо ж рівень неприйнятний, то система запобігає подальшому обробленню даних.

Економічні моделі облікової інформації і показників фінансової звітності можуть мати різну математичну форму.

До першого типу належать адитивні моделі, в яких результативний показник визначається як алгебраїчна сума кількох факторних явищ. Зв'язок описується наступною формулою:

$$y = x_1 + x_2 + \dots + x_n$$

Другий тип є так званим мультиплікативним. У цьому разі результативний узагальнюючий показник визначається як добуток певної кількості факторів:

$$y = x_1 \cdot x_2$$

Таким чином описується, наприклад, залежність величини чистого доходу (ЧД) від обсягів продаж в натуральному виразі (K) і ціни за одиницю товару (C).

Третій тип – це кратні моделі. Вони застосовуються, якщо значення функціонального показника розраховуються як співвідношення факторних показників:

$$y = x_1 : x_2$$

І нарешті, четвертий тип є комбінованим, тобто таким, що поєднує в певний спосіб попередні моделі:

$$y = (x_1 + x_2) \times x_3, \text{ або } y = x_1 : (x_2 + x_3)$$

Останнім визначальним фактором корисності інформації є можливість її відображення в прийнятному стилі. Інформація фінансової звітності для користувачів відображається візуально. Питання полягає в тому, чи є таке відображення прийнятним. Тут, слід відмітити, що інформаційні ресурси звіту про рух грошових коштів фактично ніхто не використовує. На наш погляд причиною такого стану є декілька проблем:

- інформаційні ресурси звіту формуються тільки великими і середніми підприємствами;
- зібрані статистичними органами одиничні форми звітності респондентів не підлягають зведенню, тобто систематизації, яка б дозволила вийти на узагальнюючі показники досліджуваної сукупності підприємств;
- визначення показників звіту про рух грошових коштів здійснюється за певними методами розрахунку, які передбачають отримання даних не безпосередньо з облікових реєстрів, а шляхом трансформації окремих показників балансу та звіту про фінансові результати.

Втім, звіт про рух грошових коштів підприємства країн ЄС, крім України, складають за прямим методом. Форма звітності побудована за принципом балансової таблиці надходження та витрачання грошових коштів від поточної, інвестиційної і фінансової діяльності. Для потреб аналізу дана форма подання показників є більш доцільною і дозволяє досліджувати грошові потоки підприємств за окремими елементами їх руху як в динаміці, так і в структурі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Висловлені в дослідженні міркування та наведені обґрунтування, що не

претендують на абсолютну істину, дають автору підставу зробити такі висновки:

Висновок перший. Перенесення в нашу практику зарубіжних підходів оцінки корисності інформації, що будуть націлені на формування облікових даних і фінансової звітності значно посилять їх зв'язок з функціями управління: обліку, планування, контролю, аналізу, регулювання, стимулювання.

Висновок другий. Ознаки корисності облікової і звітної інформації слід формувати в контексті загальних проблем і альтернативних можливостей систем управління виходячи з інтересів користувачів.

Висновок третій. Розроблення методики оцінки інформації за ознаками корисності являє собою довгострокову програму рішень Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України і Державного комітету статистики України з питань, які визначають найбільш актуальні сторони функціонування системи управління в інтересах досягнення ним стратегічних цілей розвитку господарюючих суб'єктів.

Подальші дослідження проблеми пов'язані з визначенням принципів облікової політики, на яких мають формуватися ознаки корисності інформації обліку і фінансової звітності, обґрунтуванням загальної методики їх визначення, виділенням актуальних питань варіантного характеру, та опрацюванням окремих складників і підходів їх оцінювання щодо впливу на ефективність системи управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Sauter V.* Decision Support Systems. – Printed in USA, 1997.
2. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності. – Лист Міністерства фінансів України, від 29.07.2003, № 04230-108.
3. Закон України. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні, від 16.07.1999, № 996-XIV, в ред. 22.06.2000 р.
4. *Цал-Цалко Ю.С.* Витрати підприємства: Навч. посібник. – Житомир: Житомирський інженерно-технологічний інститут, 2002. – 647 с.

5. *Цал-Цалко Ю.С.* Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація. Монографія. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2004. – 506 с.

6. *Ситник В.Ф.* Системи підтримки прийняття рішень: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 614 с.

7. Інформаційні системи і технології в економіці: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.С. Пономаренка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 544 с.

8. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; За наук. ред. д-ра. екон. наук С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку “Фінансова звітність за сегментами”. – Наказ Міністерства фінансів України № 412 від 19.05.2005 р.

10. *Бернстайн Л.А.* Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер. с англ. / Науч. ред. перевода чл. корр. РАН И.И. Елесеєва. Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 624 с.

ЦАЛ-ЦАЛКО Юзеф Сигізмундович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- статистика економіки підприємств;
- аналітичні дослідження в аудиті.